

XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK)
Kolozsvár, 2017. május 18–21.

A céhek által gyártott fegyverek szerepe a késő középkori és kora újkori erdélyi városvédelemben

Szerző:

Izsán Csaba

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, kulturális örökségvédelem szak, mesterképzés, II. év

Témavezető:

Dr. Rűsz-Fogarasi Enikő egyetemi professzor, dékánhelyettes

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
Városvédelem a céhes élet elterjedése előtti Európában.....	4
Az erdélyi városok céheinek védelmi kötelezettségei és a fegyvergyártó céhek tevékenysége	6
Brassó	8
Brassó fegyvergyártó céhei	9
Nagyszében és a Hétszék területe	12
Kolozsvár	15
A tulajdonképpeni fegyverek	18
A tűzfegyverek elterjedése	18
Összeírások és leltárok adatai.....	20
Fegyverek a végrendeletekben és osztálylevelekben	24
A „fegyverek útja”. A céhek által gyártott fegyverekkel történő kereskedelem.....	26
Összegzés, kutatási tervek a jövőre nézve.....	29
Bibliográfia:	31

Bevezető

A késő középkor és kora újkor folyamán a nagyobb városok a királyságok „drágakövei” voltak, a biztonság és az esetleges meggazdagodás jelképei polgárai vagy éppen a falaik közé költözni vágyók számára. Iskoláik és egyetemeik a tanulás, céheik és egyházi intézményeik a biztos megélhetés reményével vonzották a diákokat, mesterembereket, de nem utolsó sorban a nemeseket és sarjaikat is. Mindemellett a városok gazdagsága nem csak a békés szándékú beköltözni vágyókat vonzotta, hanem a portyázó rablócsapatok és ellenséges területen tartózkodó seregek számára is lehetséges célponttá tette őket, emiatt fontos kérdést jelentett megfelelő védelmük biztosítása. Dolgozatom témáját és kutatásom első lépéseit a középkori városok védelmi rendszerei és az őket megvédő katonai egységek tanulmányozása jelentette, még elsőéves egyetemista koromban. Az angol szaknyelvben *communal* vagy *urban militia* névvel illetett, városvédelmi céllal létrehozott, főként nyugat és közép-európai katonai egységek alkották akkori kutatásom fő irányvonalát. Az illető egységek a XII. század közepétől nagyjából a XIV. század elejéig (a céhes élet elterjedéséig) rendelkeztek meghatározó szerepkörrel a nyugat európai városokban, így egy fontos előzményként tekinthetünk rájuk jelenlegi témám esetében is. Dolgozatom első, egyfajta felvezetőként szolgáló része röviden összefoglalja a városi milíciák kérdéskörét.

Jelenlegi kutatásom (amely egyben disszertációm témája is) három, a korszakban kiemelkedő fontossággal rendelkező város, Brassó, Nagyszében (illetve a Hétszék területe) és Kolozsvár céheinek védelmi és fegyvergyártó tevékenységét vizsgálja, a XV és XVI. századokra koncentrálván. Mivel a témával, a két százsz város esetében szinte kizárólag románul és németül foglalkoztak, munkám aktualitásaként szolgál ezek magyar nyelvű bemutatása. Dolgozatomban megpróbáltam e széles témakör hangsúlyát a céhek által gyártott fegyverekre fektetni. Három lényeges kérdéskör bemutatására törekedtem munkámban. Egy, a céhek tevékenységét bemutató, a dolgozathozon kívül kihagyhatatlan fejezetben röviden összefoglaltam a három település céheinek városvédelmi kötelezettségeit, illetve kitértem külön a fegyvergyártó céhek történetét érintő fontosabb oklevelekre, dokumentumokra. Folytatásként a városi tanácsok, illetve céhek által végzett fegyverleltárak, a végrendeletek, illetve Kolozsvár esetében az osztóbírói intézmény osztálylevelei segítségével próbáltam bemutatni a korszakban, a városi polgárság által használt tűz és szálfegyvereket. Utolsó fejezetem, a kereskedelemre és a céhek által kapott megrendelésekre koncentrál, két évszázadban, amikor a háborúk, majd a háromba szakadt Magyar Királyság és Erdélyi Fejedelemség népessége úgymond folyamatos bizonytalanság közepette élte mindennapjait. A

zűrzavaros időszak viszont a korábban tapasztalt állapotokhoz képest óriási mennyiségű fegyvert igényelt, folyamat, amely az ezeket gyártó céhek kutatását is segítette.

Kutatásom elsődleges forrásai az egyes céhek statumai, a Szász Egyetemhez vagy a királyi, később fejedelmi udvarhoz intézett kérelmei, a városi tanácsok által végzett fegyverleltárak, illetve a céheknek szóló rendeletek voltak. Brassó, Nagyszében és Segesvár levéltári dokumentumainak nagy részét Gernot Nussbacher, Ioan Marian Țiplic, Dorina Negulici, illetve Elisabeta Vlaicu és társai kiadták, illetve lefordították román nyelvre, ami nagyban megkönnyítette munkám. Szintén sokat segítettek Finály Henrik, Jeney-Tóth Annamária és Kovács-Kiss Gyöngy kolozsvári forrásfeldolgozásai, illetve Albert Berger, a besztercei levéltár, dolgozatomhoz kapcsolódó anyagának német nyelvű regesztázásával.

Városvédelem a céhes élet elterjedése előtti Európában

A céhekhez kapcsolódó, városvédelmi kötelezettségek elterjedése előtt (sok esetben maguk a céhek megjelenése előtt), főként a nyugat-európai nagyvárosok védelmének megszervezésére vonatkozó adatokat találunk e kérdéskörben. Ian Heath, David S. Bachrach, Christopher Gravett, Kelly DeVries, John France és David Nicolle művei szolgáltak elsődleges forrásként a kérdéskörhöz. A céhek elterjedése előtti, városvédelmi szerepkörrel létrehozott katonai egységekre, az *urban* vagy *communal militia* szakkifejezést használják.

A magyar nyelvre városi milíciaként fordítható egységek történetéről Itáliából származnak a legkorábbi források. Ravenna esetében már 705-ből tudunk egy 12 egységbe sorolt milíciáról (valószínűleg római hagyományokon alapult), míg a XII. századi Róma esetében 6 egységről van tudomásunk. A középkori észak-itáliai városok általában 6 negyedből álltak, mindenki a saját negyedében szolgált, mint őr, itt minden polgárt köteleztek a milicista szerep betöltésére, aki 14 és 60 év közötti volt, az egységeket általában 25 főben szabták meg, amit *venticinquinan*ak neveztek¹. Minden negyedben külön zászlóaljok alatt szervezték meg a milíciát, íjászok, nyílpuskások, lándzsások és a *pavesarii* nevezetű pajzsos-páncélos számszeríjászok alkották ezeket.² A megnevezést szolgáltató *pavese* (angolul *pavise*, magyarul az olasz *pavese* elnevezés használatos) egy felállítható pajzs volt, amely mérete 35 centimétertől indult, ám gyakran elérte az 1,5-1,8 métert³, így a mögötte álló katona

---

¹ Nicolle 2002, 35.

² Uo.

³ Az olasz zsoldosok általában ekkorákat használtak, az Erdélyben gyártottak átlagban 20-30 centiméterrel kisebbek voltak- Țiplic 2009.

biztonságosabban tölthette újra számszeriját.⁴ Csak betegség és személyes problémák esetén lehetett helyettest küldeni valakinek az őrségbe. A milíciát szerződés kötötte a városhoz és fizették a szolgálatot (háború vagy ostrom idején természetesen nem.) Firenze esetében 1250 táján, 20 darab, egyenként száz főből álló milícia zászlóalj szolgált, akiket 6 vagy 12 hónapos szerződés alapján fizettek⁵.

Ian Heath „*Armies of Feudal Europe 1006-1300*” című könyvében foglalkozik az angol és francia városok védelmi kérdéseivel. Szerinte London városi milíciája maximum 2000 lovast és kb. 6000 gyalogost jelentett⁶. Az Angol Királyság egész területére tekintve két uralkodói határozat is fennmaradt a városi milíciákra vonatkozóan. II. Henrik, 1181-es rendelete (*Assize of Arms*) szerint minden polgár köteles volt magánál tartani egy bőrpáncélt, egy vas sisakot és egy lándzsát. Ugyancsak ez a rendelet viszont arra is kötelezte a polgárokat, hogy akinek ennél több és jobb fegyverzete van az vagy köteles azt eladni, vagy letétbe helyezni, de semmi esetre sem tarthatja magánál, mert az bíróság elé kerülhet⁷. III. Henrik 1242-es fegyverkezési rendelete alapján, 4 vagyonkategória szerint osztották fel a polgárok fegyverkötelelességet. A leggazdagabb réteg, akiknek ingó értékei 60 aranypennyre vagy annál is többre rúgtak, kötelesek voltak páncélinget, vas sisakot, kardot, tört és lovat fenntartani. Akiknek ingó értékei 40 aranypenny voltak, azok páncélinget, kardot, sisakot és tört voltak kötelesek tartani. 20 arany értékű ingó esetében hasonló elvárások voltak, mint a negyvennel rendelkezőknél, csak láncling helyett bőrpáncél volt megszabva. Az utolsó kategóriába azok estek, akiknek vagyona 40 ezüst és 10 aranypenny között volt, ők kés, tör, szablya vagy dárda valamelyikét és egy kis kézi fegyvert voltak kötelesek magunknál tartani⁸.

Ugyancsak Heath tárgyal francia milíciákra vonatkozó dokumentumokat is. Tartalmuk sok hasonlóságot mutat az angol királyi rendeletekkel. A 60 livre vagyonnal rendelkezők páncéling, sisak és kard fenntartására voltak kötelezve, a 30 livre ingó értékkel rendelkezők vaspáncél helyett bőrpáncélt viseltek, a további felszerelés megegyezett, a 10 livre értékkel rendelkezők íjakat és nyilakat használtak, illetve az ennél is szegényebbek lándzsával védték a városaikat⁹. A Német-Római Birodalom területén Itáliához hasonlóan

---

⁴ DeVries-Douglas Smith 2007, 183-84; Érdemes megemlíteni, hogy a Thúróczy krónikában szereplő híres Hunyadi János ábrázoláson is egy pavese-vel láthatjuk a nándorfehérvári hőst.

⁵ Nicolle 2002, 36.

⁶ Heath forrásai húsz és hatvan ezer katonát említenek, de ezek szerinte valószínűleg optimista túlzások, az általa felvázolt szám adatok is valószínűleg magasabbak a valódi értékeknél. Hasonló kritikai szemlélettel kell kezelnünk a más királyságokra vonatkozó adatokat is.

⁷ Bachrach 2008, 85.

⁸ Heath 1989, 125.

⁹ Uo, 127.

lakónegyedek alapján osztották fel a milíciákat, egyes gazdagabb városok esetén a város is raktározott fegyvereket (a nagyobb erdélyi szász városokban is léteztek fegyvertárak) a milicistáknak, de elsősorban itt is saját fegyvereikre voltak utalva a polgárok. Őket Viertelnek-be szervezték, amit a Viertelmesiter vezetett¹⁰. Az elvárások velük szemben nem voltak túl magasak és nem is használták őket a császár vagy a ligák seregeiben az angol területekkel ellentétben. A XV. század közepétől a milíciák tömegesen kezdtek el pikákat használni, a németalföldi és a svájci kantonok milicistáinak hatására.¹¹ A pikások felszerelése jóval olcsóbb volt a városok számára, mivel a pikás phalanx alakzatoknál csak az első sorokban harcolóknak kellett páncélt viselniük, a pika hossza miatt, viselője a pajzs használatát nem igényelte. Ellenben a lándzsások kiképzéséhez páncél és pajzs is kellett minden egyes milicista esetében, ami lényegesen megnövelte a költségeket¹².

Flandriában 1127-ből származik az első feljegyzés, ahol lándzsások, íjászok és „ostrom-specialisták” (hadmérnökök) alkották a milíciát.¹³ A XII. század végére minden, harcképes 16-20 és 60 év közötti férfi milíciaköteles volt a városokban, a gazdag polgároktól elvárták a lovon való harcolást, Bruge-ben 1292-ben be is vezették ennek köteleességét. A gazdag polgárokat 5 kategóriába sorolták, a két felső osztály pedig páncélozott lovakkal volt köteles harcolni. A gazdag polgárokat 12 vouden nevezetű egységbe sorolták, 1 vouden 96 lovast tartalmazott, illetve 511 szegényebb polgárt, akik céheik szerint voltak besorozva eleinte lándzsásként, majd pikásként. Később megjelentek az ún. mesterlövészek, akik zsoldos számszeríjászkötelesekből álltak. Bruges pl. 1303-ban 1254 milicistát volt képes kiállítani, ha a szükség úgy kívánta. Ian Heath szerint ez az egyik első nyugat-európai említése a városi milíciák céhek alapján történő megszervezésének, ezt követően először Liegé-ben veszik át, majd lassan elterjed Európa szerte, a céhek „elszaporodásával” együtt.¹⁴

Az erdélyi városok céheinek védelmi kötelezettségei és a fegyvergyártó céhek tevékenysége

A céhek létrejöttében nyugaton, az általam vizsgált városvédelmi szempont volt az egyik leglényegesebb. Amíg például egyes német városokban a céhek a város védelmére

---

¹⁰ Gravett 1990, 16.

¹¹ DeVries-Douglas Smith 2007, 180.

¹² Gravett 1990, 16.

¹³ France 1999, 23.

¹⁴ Uo; Heath 1989, 130.

alakult testületekből, az un. „Trinkstubék asztaltársaságából” jöttek létre, addig a Magyar Királyság területén a mesterségi jelleg volt az első számú szempont formálódásuk során.¹⁵ Annak ellenére, hogy első hiteles forrásunk, az 1376-ból származó Nagyszebenben, Segesváron, Szászsebesen és Szászvárosban működő 19 céh, a Szász Egyetem által jóváhagyott szabályzata, a dokumentumból következtethetünk arra, hogy ezek már korábban is léteztek. Besztercéről már 1360-ból ismerjük a takácsok és mészárosok egyfajta szervezeteit.¹⁶ A céhek fejlődése és virágzása a XIV. század végétől nagyjából a mohácsi vereség utáni zűrzavaros időszakig tartott. Erdélyben viszont a fejedelemség stabilizálódásával ismét gyors fejlődésnek indultak, amit a XVI. század második felében a céhek számára kiváltságokat biztosító vagy megerősítő fejedelmi rendeletek, illetve a céhlevelek megújítása bizonyít.¹⁷

A nagyobb és tehetősebb céhek egymaguk kaptak egy bástyát vagy tornyot a város falain, amelynek karbantartását, fegyverekkel való ellátását és őrzését, vészhelyzet esetén pedig védelmét kellett ellátniuk. A kisebb céhekre együtt jutott egy torony vagy bástya. Nem számított ritkaságnak, hogy az évszázadok alatt megváltozott egy torony „kirendelt” céhe, ami így annak átnevezését is maga után vonta (tudniillik a városok tornyait általában az őket felvigyázó céhről nevezték el). Veress Endrét idézve megállapíthatjuk, hogy a kora újkorban e szerepkörük nem könnyű feladat elé állította a céhek tagjait. „... Volt idő amikor 1650 és 1711 között egy teljes félszázad alatt iparosaink több időt töltöttek a bástyákban és tornyokban, mint otthon művelő asztalaik mellett... Amely nyomorúságos idők bizony sokszor még a céheket is megingatták, mert előfordult az is, hogy a sok viaskodás közepette a céh tagjai sokszor annyira leapadtak, hogy új tagokról kellett gondoskodni, amit úgy oldottak meg, hogy a remeklő legényeket enyhébb elbírálás alapján könnyebben engedték bejutni a céhmesterek sorába.”¹⁸

Fegyvergyártó tevékenységükkel főként a környékbeli nemesek és a városi polgárság igényeit látták el, mivel a főnemesség a fegyvereit főként külföldön vásároltatta. Először a kovácscéhek gyártottak kardokat és pajzsokat, majd az úgymond „anyacéhekről” leválva, megalakulnak a csak fegyverek gyártására szakosodottak is. A városok fegyvergyártása azonban a tüzfegyverek elterjedésével válik igazán jelentőssé, mivel a polgárság hamarabb felismeri a puskapor és ágyúk fontosságát.¹⁹ A XIV. század végén Nagyszebenben már

---

¹⁵ Veress 1929, 13.

¹⁶ Kovách-Binder 1981, 10.

¹⁷ Uo, 16.

¹⁸ Veress 1929, 19-20.

¹⁹ Szücs 1955, 72.

tudunk kerekas ágyú létezéséről, míg Pozsonyban Henrik ágyúmeister 1414-ben már gazdag iparosként tűnik fel.²⁰ A városnak 1434-ben már jól felszerelt fegyvertára (*Püxenhof*) és ágyúöntő műhelye volt, ugyancsak ebben az időszakban indul meg Eperjesen az ágyúöntés, ahonnan 1451-ből származik az első forrás, amely megemlíti a műhelyt (*gyshaus*).²¹

Brassó

A dél-erdélyi város falairól és tornyaitól sajnos messze nem rendelkezünk annyi adattal, mint Kolozsvár esetében. A helyzet kisebb iróniája lévén, hogy a kincses várossal ellentétben, az illető tornyok és bástyák több, mint fele máig áll. A város falainak építése Kolozsvárhoz hasonlóan Zsigmond királyhoz köthető, aki 1384-es látogatását követően elrendelte azt, a városnak fontos védelmi pozíciója lévén.²² A még mindig épülőben levő falakat 1421-ben Murád szultán csapatai lerombolták. Ezt követően 1455-ben Hunyadi János adott engedélyt a város melletti Cenk hegyen található, omladozó Árpád-kori vár köveinek felhasználására egy új városfal megépítéséhez.²³ Georg Reichersdorffer 1550-es Brassó leírásából megtudjuk, hogy a sok toronnyal rendelkező falak nagyon jól erősítettek, a falakat mély, dupla sánc övezi, illetve mivel a város mocsaras helyen található, azok aláaknázásától sem kell félni.²⁴ Gernot Nussbacher az egyik legjobb forrásunk a város falainak, illetve céhes életének történetére vonatkozóan, több évtizedes, Brassóval kiemelten foglalkozó munkásságának köszönhetően. Az ő leírásai alapján a város déli oldalán csupán szimpla falakat építettek a mai Bolgárszeg negyed irányába, lévén itt emelkedik a terület, ellenben az északi részekben, ahol az ellenség magaslatról támadhatta volna a várost, dupla és tripla falakat, emellett zwingereket húztak fel. A falak összesen 32 toronyból/bástyából álltak, ezekből eredetileg körülbelül 20 (a későbbi átépítéseket megelőzően) volt négyzet alaprajzú torony, a maradékuk bástya. E 20 kisebb toronyból mindössze egynek maradt meg a neve, ez viszont egy lényeges adat, hiszen ez nagyjából Lőpor vagy Puskaoros toronyra fordítható, illetve jelenleg is áll. Nussbacher leírását követve, a város dél-nyugati sarkából indulva sorolom fel azokat a bástyákat, amelyekről tudjuk, hogy céhek gondozásában álltak. Itt, a déli sarokban találjuk a város ma is álló, egyik legimpozánsabb bástyáját, a Takácsokét, innen kelet fele indulva álltak az Aranyművesek, a Vörös Tímárok, a Bőrművesek, illetve az

---

²⁰ Szücs 1955, 72.

²¹ Uo.

²² Karczag 2010, 477.

²³ Uo.

²⁴ Nussbacher 2006, 32.

aranyművesek által a XVII. században megkapott bástya (az elsőt valószínűleg más céh kapta meg). Az északi sarokból nyugatra indulva álltak Sziógyártók, Kovácsok (ma a levéltár épülete) bástyái.²⁵ Sajnos magukról a fegyverkovács céhekről nem tudjuk pontosan, hogy mely bástyák fenntartásáról kellett gondoskodjanak. Egyetlen információnk erre vonatkozóan egy 1562 húsvétján végzett fegyverleltár, amely megemlíti a kardkovácsok és íjkészítők tornyát.²⁶ Nem csak a bástyáknak, hanem a zvingereknek is meg volt szabva a fenntartó céhe, így tudunk a mészárosok, lakatosok, asztalosok, tímárok, csizmadiák, kesztyűkészítők, kőművesek, kerekesek, kádárok és szűcsök zvingerének meglétéről.²⁷ A város három kapujának védelme is elsődleges fontossággal bírt, mivel a Kapu utca kapuja Székelyföld és Moldva irányába biztosította a kereskedő utat, a Vám utca kapuja az Olt völgye és Fogaras felé vezető utat, míg a Katalin kapu Havasalföld irányába biztosított a város lakóinak kijárását, illetve a kereskedelem lebonyolítását.²⁸

Brassó fegyvergyártó céhei

A közvetlen török veszély miatt Erdély városaiban kialakult már a XIV. századtól kezdődően a fegyverek gyártása. Itt elsősorban egy lehetséges veszély által leghamarabb érintett dél-erdélyi szász városokról kell beszélnünk, mint Segesvár, Szeben, Brassó, Szászsebes vagy Szászváros.²⁹

Brassó esetében több, fegyverek gyártására specializálódott céh létezéséről tudunk, amelyek közül például a kardkovácsok céhe a kovács „anyacéhről” vált le, míg mások, mint az íjkészítők céhe valószínűleg függetlenként alapítódott. A közelharcot szolgáló fegyverek gyártására specializálódva két céh létezéséről tudunk, egyikük a már említett kardkovácsok céhe. Brassóban már a XIII. században gyártottak kardokat, viszont csak a XV. század elejére vált le egy független céh a kovács céhről (ekkoriban kaphattak saját bástyát a kovácsok), ugyanezen század második felétől pedig már folyamatosan tagjai között tudott nagyjából húsz mestert (vezetéknevük a *Swertfeger*, általában a *Porticae* vagy a Szt. Péter negyedekben laktak pl. *Baltisar Swertfeger*, *Paulus Swerfeger*).³⁰ Tudunk egy független, pajzskészítő céh létezéséről is, amelyet a XV. században említenek először (II Vlad havasalföldi fejedelem

---

²⁵ Nussbacher 2006, 32.

²⁶ Nussbacher- Marin 1999, 269-270.

²⁷ Nussbacher 2006 34-35; Negulici 1989, 310-12.

²⁸ Nussbacher 2006, 34.

²⁹ Uő 1968, 91.

³⁰ Uo, 326; Ţiplic 2001. 68-69.

1433-ban rendel kardokat és pajzsokat Brassóból). Az 1450-1550 közötti időszakban 21 mestert számlál a céh (vezetékneveik általában a *Clipeator* vagy *Schiltmacher* voltak, de találunk *Swertfeger*t is- ami utalhat akár céhváltásra is)³¹. Ezeket a pajzsokat nem igazán lehetett megkülönböztetni a Nagyszebenben készültektől, amely város gyártotta Erdélyben a legtöbbet belőlük.

Az íjkészítők (*Arcufices*) céhei már 1376-ban függetlenek Nagyszeben, Szászváros, Segesvár és Szászsebes városaiban, későbbi dokumentumokból pedig az derül ki, hogy az íjkészítő mesterek több különböző más ágban specializálódott céhek mesterei is voltak egyben.³² Brassóban először egy 1397-es oklevél tanúskodik *Nicolaus Arcufex* mesterről. A XV. század végére már stabilan jelen van a városban kb. 20 íjkészítő mester, további 12 személyről tudunk a következő század elejéről. Közülük az egyik legjelentősebb egy bizonyos *Clemens Arcufex* is feltűnik a forrásokban, akinek mesterségeként az *Arcupar*, *Bogner* van megjelölve, ő városi tanács tag majd a későbbiekben törcsvári várúr.³³ Gernot Nussbacher feldolgozta az íjkészítők 1505-ös céhszabályzatát (egy 1547-es forrásból maradt ránk, amely megerősítette a korábbi szabályzatot)³⁴, amely igencsak érdekes információkat tartalmaz. A nem Brassóban mesterséget tanult személyek mester státuszát csak akkor fogadták el, ha az kifizette a tagsági díjat. Minden mester csak egyetlen inassal rendelkezhetett. Szigorúan tiltották a fegyverek importját, illetve kizárással illették az olyan mestert, aki nem Brassóban, hanem Moldvában, Havasalföldön vagy Székelyföldön vállalt munkákat. Emellett a jövőre nézően kizárták a nem német nyelvűek felvételét a céhbe.³⁵ Egy független számszeríjgyártó céh létezésére Brassóban nincsenek forrásaink, viszont 1514-ben megemlítenek egy *Michaelis Armbuster* nevű mestert, ezt követően pedig több mesterről is tudunk, aki számszeríj gyártással foglalkozott.³⁶ Maguk a számszeríjak leghamarabb a XIV. században kezdtek elterjedni Magyarországon, először egy Zsigmond király korabeli besztercei szójegyzékben olvashatunk egy *zomoserig*-ről.³⁷ Nagy Géza régész azzal magyarázta a szláv „strelj, samostrilj” szó formájának magyarrá alakítását, nem pedig a német, armbrust (amely a latin arbalistából származott) szó alakítását, hogy valószínűleg a Cseh és Lengyel Királyság

---

³¹ Ţiplic 2001, 68-69.

³² Nussbacher 1968, 91; Nussbacher- Marin 1999, 83-86; 195-96.

³³ Uo.

³⁴ Nussbacher- Marin 1999, 83.

³⁵ Nussbacher 1968, 92-94.

³⁶ Ţiplic 2001, 65.

³⁷ Nagy 1910, 421.

irányából terjedhetett el Magyarországon, mint vadászfegyver. Ellenben a német városokban kezdte el először használni a polgárság, mind védőfegyvert.³⁸

Nem utolsó sorban létezett egy tűzfegyver gyártó céh Brassóban, amely később kettévált ágyúöntők és szakállas puska gyártók céhév. Az első említés a XIV. század végi Besztercéről származik, ahol egy brassói származású *Andrei Bombardengiesser* nevű mester tartózkodott.³⁹ A tűzfegyverek rohamos terjedésével a XVI. századra már 15 brassói ágyúöntő mesterről tudunk (vezetékneveik általában a *Bombardario* vagy a *Kannengyesser* voltak). A szakállaspuska gyártók (*pixidario*, *pixidarius*) független céhének első bizonyítéka 1471-ből származik, ekkor Hunyadi Mátyás 100 puskát, 5 hordó puska port és 1000 golyót rendel a brassói céhtől.⁴⁰ Ezek a fegyverek valahol a modern értelemben vett puska és ágyú közé tartoztak, az első típusok egy fanyélre helyezett vascsőből álltak, nevüket a cső alján levő függőleges támaszról kapták. Hatótávolságuk alig 50 méter volt, illetve mivel egy kanócos gyújtószerkezettel rendelkeztek, a késleltetett lövés a célzást is nagyban megnehezítette.⁴¹

Ioan Marian Țiplic a rendelkezésére álló dokumentumok (elsősorban számadáskönyvek) alapján megpróbálta kiszámolni a fegyvergyártó céhek mestereinek maximális számát 1450-1550 között, ezt az alábbi táblázatban mutatom be.⁴²

	A forrásokban szereplő mesterek száma 1450-1550 között
kovácsok	23
kardkovácsok	27
pajzskészítők	26
íjkészítők	39
számszeríjgyártók	7
ágyúöntők	16
puskaművesek (szakállas)	3
Összesen	141

A város tulajdonképpen védelmét illetően arról van tudomásunk, hogy a céhek ellátták a várost a szükséges fegyverekkel ostrom és vészhelyzet esetén. Mivel sajnos nem ismerjük, hogy mely tornyokhoz voltak rendelve az egyes fegyvergyártó céhek tagjai (a más, nagyobb céhekkel ellentétben- az íjkészítők szabályzata sem tartalmaz semmilyen efféle

³⁸ Uo.

³⁹ Țiplic 2001, 66.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Kozák 1959, 205.

⁴² Țiplic 2001, 73.

rendelkezést), ezért a város által 1491-ben kiadott rendeletre tudunk hagyatkozni. Ez előírta, hogy ostrom esetén minden férfi köteles volt magánál tartani egy íjat, egy kardot, egy szakállas puskát és egy olyan lándzsát, amelyet a vaddisznó vadászatokhoz is használtak. Minden kaput 50 ember, a saját fegyvereivel, illetve saroktornyot 10 ember kellett védjen. Az összes kapu és bástyán köteles volt jelen lennie egy tűzfegyverek kezelésében tájékozott mesternek (ez egyben feltételezte a minimum 8 ehhez értő mester jelenlétét a városban).⁴³

Az egyes céhek anyagi lehetőségeire és fontosságára tudunk következtetni egy 1542 májusából fennmaradt összeírásból, amely tartalmazza az egyes céhekből mozgósított puskások számát. A legtöbb (8-8 személyt) a tímárok és csizmadiák céhe biztosított, őket 6 céttaggal a takácsok követték. Öt polgárt biztosított a szíjgyártók céhe, négyet a szabók, kötélverők, mészárosok és szűcsök céhei. Három emberrel járult hozzá a város védelméhez a posztógyártók céhe, míg a legkevesebb (2 személyt) adták az aranyművesek, a rézművesek, a kovácsok, illetve a lakatosok céhei.⁴⁴

Nagyszeben és a Hétszék területe

Az erdélyi szászság legfontosabb városának nevezhető Nagyszebenben már 1376-ban 19 céh létezéséről tudunk. Ezen év novemberében a Hétszék képviselői, Goblinus püspök és János várúr vezetésével megerősítették Nagyszeben, Segesvár, Szászsebes és Szászváros céheinek szabályzatait, amiből természetesen arra következtetünk, hogy ezek korábban is léteztek már.⁴⁵ A részletes oklevél szabályozza a céhek kereskedelmi tevékenységét és csökkenti visszaélési lehetőségeiket, belépési összegeket és minőségi követelményeket szab meg. Mindezek mellett szigorúan tiltja egyes nyersanyagok (bőr és fémek) Erdélyen kívülről történő behozatalát a gyártott termékekhez. Ami számunkra elhanyagolhatatlan jelentőségű, hogy az oklevél megemlíti az íjkészítőket és kardkovácsokat, mondván, hogy ezek, az üstkészítőkkel, kocsigyártókkal, lakatosokkal és szíjgyártókkal (chimirari) együtt a kovácsokkal alkossanak egy céhet.⁴⁶ Az említett kardkovácsok céhe nagy gazdasági potenciállal és gyors fejlődéssel bírt a 15-16. századokban, amit a statutumok harminc éven belüli, kétszeri megújítása is mutat (1514 és 1540-ben).⁴⁷ 1578-ban a nagyszebeni, a segesvári, medgyesi, besztercei és berethalmi kovácsok egy városok közti egyezményt

---

⁴³ Uo.

⁴⁴ Nussbacher- Marin 1999 189-190.

⁴⁵ Vlaicu 2003, 67-70.

⁴⁶ Uo, 69.

⁴⁷ Ţiplic 2001, 41.

kötöttek, amelyet elfogad a Szász Egyetem, biztosítva a falusi kovácsok felvételének lehetőségét a városi céhekbe, tovább növelve ezek gazdasági potenciálját.⁴⁸

A XV. század második felére a céhek gyors fejlődésének következtében több kisebb fegyvergyártó céh is levált a kovács anyacéhről, így a század hetvenes éveinek városi számadáskönyvei már említenek kardkovács, íj, és pajzskészítő, számszeríjgyártó és puskaműves mestereket.⁴⁹A városban minden fegyvergyártó céh évente, fizetség ellenében egy adott mennyiségű fegyvert kellett beszállítsa Nagyszében fegyvertárába, emellett évente ellenőrizték a harcra képes céhtagok felkészültségét. Az illető férfiak szükséghelyzet esetén egy íjat, egy szakállas puskát, egy kardot vagy lándzsát és mellvértet voltak kötelesek maguknál tartani. Ez 1594-ben körülbelül 8 forint költséget jelentett, amelynek legnagyobb részét a tűzfegyver alkotta, a kard 1,9 forintba, a lándzsa 45, a sisak 20 dénárba került.⁵⁰

Először a kardkovácsok és sarkantyúsok váltak le a kovácscéhről, az 1478-79-es években említődik két mester, *Niclos* és *Jorg Schwertfeger* neve. A 17. század közepéig összesen 67 személyről tudunk a Hétszék területén, akiknek *Schwertfeger* volt a vezetékneve, 8 közülük, nagyszébeni polgár volt. Tehát egy jelentős mennyiségű termelésről kell beszélnünk a Hétszék területén.⁵¹ A Nagyszébenben gyártott kardok minősége a korszakban első osztályúnak számíthatott, markolatuk festett volt, fém részük pedig a damaszkolás technikájával díszített.⁵²

A pajzskészítő céh első említését szintén mesterei nevének köszönhetően tudjuk, a 15. század vége és a 16. század közepe között négy *Schiltmaker*, vezetéknevű mestert, illetve egy *Mathei Paysgyártót* találunk a nagyszébeni forrásokban.⁵³ A Nagyszébenben készült pavesek 1-1,5 méter magasak voltak, fél méter szélesek, súlyuk négy és öt kilogramm között változott. Kemény faanyagból készültek, amit bőrbevonat fedett, a két anyag közé pedig szárított tengeri füvet tettek az ezeket készítő mesterek.⁵⁴A nagyszébeni pajzsgyártók először Erdély piacán szereztek vezető helyet termékeikkel, majd Moldva és Havasalföld területén is „legyőzhetetlennek” bizonyultak. Viszont a tűzfegyverek fejlődésével a XVI. század közepére hasznuk fokozatosan csökkent, amíg egy városi leltár 133 pajzsot említ, amelyek 1567-ben a

---

⁴⁸ Ţiplic 2001, 43.

⁴⁹ Uo, Vlaicu 2003, 160.

⁵⁰ Ţiplic 2009, 47-48.

⁵¹ Uo, 70.

⁵² Uo.

⁵³ Ţiplic 2009, 70; Uó 2001, 46.

⁵⁴ Pascu 1954, 174; Ţiplic 2009, 71.

fegyvertárban voltak, egy XVII. század eleji újabb összeírás már csak 80, hasznavehetetlen fapajzsról tanúskodik (47 darab ma is a Brukenthal múzeum gyűjteményében található).⁵⁵

A nagyszebeni íjkészítők céhének (pontosabban a gondozásukban levő torony) első említése 1492-ből származik, amikor a városi tanács végzett leltárt az egyes tornyokban tartott fegyverekről. A város esetében nem kívánom ebben a fejezetben részletezni, hogy mely céhek gondozásában álltak tornyok, mivel azokat két táblázat segítségével átláthatóbban szemléltetem dolgozatom következő egységében az 1492-es és 1575-ös fegyverleltárak segítségével. Egy fontos dokumentum tárgyalását azonban nem hagyhatom ki. Egy ránk maradt, a városi tanács által 1556 szeptemberében kiadott rendeletből megtudjuk, hogy kik voltak egyes céhek vezető mesterei. A rendelet tartalmazza az egyes céheknek gondozásba adott tornyok listáját.⁵⁶ Mivel azonban csak 7 torony, illetve kapu említődik, valamint egyetlen fegyvergyártó céh neve sem szerepel a rendeletben, valószínűleg egy új felosztásról beszélhetünk, amely nem érintette a meg nem említett céheket. A tárgyalt időszakban 9 íjkészítő mesterről tudunk a városból, számuk, mint ahogy céhük fontossága is folyamatosan csökken a XVI. század közepére. Ennek eredményeként 1545-re elveszítik céhstátuszukat, az év januárjában a nyíl, fésű és pajzskészítőkkel együtt alkotnak egy új céhet.⁵⁷ Az új, 9 pontot tartalmazó céhstatutum gyakorlatilag összevonja az addig külön létező négy céh szabályzatának legfontosabb elemeit, kihangsúlyozva minden mesterség esetében a céhtagok általi közös nyersanyag vásárlást és testvéries elosztást. A statutum legérdekesebb pontjának az utolsó előtti számát, amelyből megtudjuk, hogy a pajzskészítők gyártották a lovasság által használt lándzsákat is.⁵⁸ Az íjak készítését, Nagyszebenben is fokozatosan kiszorítja a számszeríjak gyártása a XV. század folyamán, először 1478-ban olvashatunk egy *Hans Armbrüster* nevű mesterről. Őt követően további 5 személyről tudjuk, hogy számszeríjak gyártásával foglalkoztak, vezetékneveik az *Armbrüster*, *Arumpruster*, illetve *Bolczmacher* voltak.⁵⁹ Utóbbi személy talán a legérdekesebb számukra. *Clemens Bolczmachert* (amint neve is utal rá, ő nem számszeríjakat, hanem a hozzájuk való nyílveszőket gyártotta) egy 1501-es nagyszebeni számadáskönyv említi, aki 1 forint adót fizetett a legyártott nyílveszők ára

---

⁵⁵ Ţiplic 2009, uo.

⁵⁶ Vlaicu 2003, 368-69.

⁵⁷ Ţiplic 2009, 75.

⁵⁸ Vlaicu 2003, 356; Ţiplic 2009, 75.

⁵⁹ Ţiplic 2001, 50, Uó 2009, 76.

után.⁶⁰A Ștefan Pascu által szerkesztett kötet kiadásakor 25 Nagyszebenben készült számszerű volt található a Brukenthal múzeum gyűjteményében, ezt az adatot átvette Tiplic.⁶¹

Az erdélyi rézbányászatnak köszönhetően Nagyszebenben is viszonylag hamar megjelennek a tűzfegyverek. 1370-ből tudunk egy puskaműves mesterről (*Büchsenmacher*), aki három évvel később már ágyúöntőként van megemlítve, ellátva a várost falakra helyezhető és mozgatható ágyúkkal.⁶² Egy évszázaddal későbből, 1481-ből tudunk egy *Johann Straws kanonengiesser* nevű ágyúöntőről, aki esetében kijelenti a nagyszebeni káptalan, hogy bűnei megváltódnak, mivel a török elleni harcokba indul.⁶³ A mohácsi csatavesztéstől az 1540-es évekig tartó bizonytalan időszakban a város nagy összegeket fordít puskaporra és tűzfegyverekre, ágyúöntő mesterei járják Erdély különböző vidékeit, segítve más városok fegyvergyártóinak munkáját. Ugyancsak ezekben az években (1546), a céh megtiltja a román és magyar nyelvű tagok csatlakozását.⁶⁴ 1580-ban egyidejűleg három tűzfegyver gyártó mestert is említenek a város számadáskönyvei⁶⁵, *Toma Haydell* szakállas puskákat, *Rafael Cziny* golyókat gyártott, míg *Toma Harmischmacher* puskaport állított elő, tőlük összesen 1407 forint és 70 dénár értékben (679+564+164.7) rendel a városi tanács termékeket.⁶⁶ Báthory Zsigmond idejében a puskaporgyártás a város monopóliumává vált, a fejedelem 1597 júliusában 400 mázsa, majd novemberben 100 tonna lőport rendel a várostól.⁶⁷

Kolozsvár

Kolozsvár esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a várfal tornyainak nagy részéről tudjuk, hogy mely céh gondozásában voltak. A kincses városban a két székbeli mészárosok gondozása alá tartozott a Középkapu tornya (másik nevén Mészárosok bástyája-első székbeliek), illetve a Kerek torony vagy Kiskerek bástya (a második székbeliekhez). Őket leszámítva a fazekasok, kovácsok (Kandia utcai bástya), posztócsinálók, ötvösök és aranyművesek (Puskaporos bástya); tímárok, takácsok (Szappany utcai kis kapu), vargák (Bogdánffy- bástya), csizmadiák (Szén utcai kapu), kádárok (Magyar-kapu) lakatosok

---

⁶⁰ Tiplic 2009, 76.

⁶¹ Pascu 1954, 174.

⁶² Uo, 170; Tiplic 2009, 78.

⁶³ Tiplic 2009, 78.

⁶⁴ Uo, 80.

⁶⁵ Összesen 9 mesterről tudunk az 1480 és 1580 közötti időszakból.

⁶⁶ Tiplic 2009 81, Uő 2001, 54.

⁶⁷ Fabricius 1879, 60; Pascu 1954, 179.

(Hídkapu tornya), kőművesek, szíjgyártók és kőfaragók; szabók (Bethlen-bástya) illetve az asztalosok (Búzás bástya) esetén a torony megnevezése utalt az azt gondozó céhre. Zárójelben az illető tornyok más megnevezését jelöltem. Ezeken kívül találunk néhány olyan tornyot, amely nem rendelkezett a gondozó céh szakmájára utaló megnevezéssel. Ezek a Monostorkapu (szűcsök), Olaszfokos bástya (kerekesek, majd tőlük megkapják a szappanosok, kupások, üstgyártók és nemezgyártók) és a Torda-kapu, amely ugyan viselte a csiszárok bástyája elnevezést, de ez a név csak a részleges valóságot takarta, hiszen egy időben volt a késcsinálóké is, később pedig a tölcséreseké.⁶⁸ A város népességének 1453-as összeírása alapján, a nagyobb céhek, mint a szabók vagy csizmadiák a város termelő népességének a 6, illetve 4 százalékát alkották, addig az íj és nyílkészítők összesen nem tették ki 3 százalékot (1,5+1,3), míg a pajzskészítők összesen 0,2 százalékot.⁶⁹ A két, korábban bemutatott szász városi fegyvergyártó céhekkel ellentétben Kolozsváron a XIV. századból nem tudunk egy független kardkovács, íjkészítő, vagy pajzskészítő céh létezéséről, annak ellenére, hogy voltak fegyvergyártó személyek. A lakatosok és sarkantyúsok, leválván a kovácscéhről, 1462-ben alkottak egy saját céhet, amelyet egy 1475-ös, az eredeti oklevél rongálódásának következtében kért hiteles másolatból tudunk.⁷⁰

Csupán 1484-ben, jelentkezik a forrásokban egy egyesült céh, amely tartalmazza az íj és nyílkészítőket, nyergeseket, szíjgyártókat és kardkovácsokat.⁷¹ Hasonló példával rendelkezünk Besztercéről, ahol 1552 januárjában Mathias Saas bíró és a városi tanács jóváhagyta a kardkovácsok, íjkészítők és szíjgyártók közösen alakult céhének statutumát.⁷² Viszont az 1484-es dokumentum egyik fontos részletként kell tárgyalnunk. A közös céhbe szerveződő kézművesek egyfajta vallásos társulatot is alkottak azáltal, hogy kötelezik a tagokat a Szent Mihály templomban található Szent Ferenc oltár gondozására.⁷³ A céhbe való belépés emiatt tartalmazott három aranyforint mellett négy dénár értékűre vásárolt viaszt is az oltárhoz. Így tehát a céhen belüli Szent Ferenc testvériséget akár egy alintézményként is kezelhetjük Lidia Gross szerint.⁷⁴ Ezen kívül tudjuk a kardkovácsokról, hogy 1557-ben engedélyt kérnek a csizmadiáktól, hogy azok csertörő malmában egy fenőkövet állítsanak fel kardjaik élesítéséhez.⁷⁵ Pajzskészítő mestereket Kolozsváron még a XVI. században is

---

⁶⁸ Gaal 2006.

⁶⁹ Jeney-Tóth 2004, 52, Tiplic 2009, 112-13.

⁷⁰ Finály 1870, 103.

⁷¹ Pascu 1954, 136, Tiplic 2001 85.

⁷² Berger 1986, II, 635.

⁷³ Gross 2014, 140.

⁷⁴ Uo, 141-42.

⁷⁵ Pascu 1954, 172.

találunk a forrásokban, mint *Ladislau Paysgyarto* vagy *Martin Paysgyarto*, viszont termékeik egyre kisebb felhasználhatóságának következtében egyebekkel is kellett foglalkozzanak, mint például a festés.⁷⁶ Tűzfegyverek előállításért felelős mesterek nevei is fennmaradtak, mint *Hans Jorg Burghart*, aki 1585-ben beszercei polgároktól is kap megrendeléseket.⁷⁷

A kolozsvári céhek városvédelmi kötelezettségei először Izabella királyné egy 1558-ban kelt árumegállítási jogot biztosító privilégiumában íródtak le. „... kötelesek voltak a kapukat és falakat őrizni, saját költségen hajítógépeket és ágyúkat lőszerrel ellátni, háború idején pedig a falakon őrt állni.”⁷⁸ Jeney-Tóth Annamária miután megvizsgálta a céhek szabályzatait, arra a következtetésre jutott, hogy a védelmi kötelezettségek valószínűleg közismertek voltak és ezért nem rögzítették őket a legtöbb céh szabályzatában.⁷⁹ Az ő kutatásai alapján azt tudjuk meg, hogy a kőfaragók 1525-ben keletkezett (majd 1589-ben átirat) szabályzatának első pontja kötelezi tagjait, hogy a tornyukat tartsák rendben, hadiszerszámaikat pedig készenlében. Hasonló információkat találunk az ötvösök céhlevelében, akik háború idején kötelesek voltak a tornyuk épségére vigyázni. A lakatosok 1620-ban kiadott szabályzata ezt annyival bővíti ki, hogy „...minden mester a Tornyokban vigyázzon, kit hova rendelnek, és mire bíznak...”⁸⁰ Legérdekesebb talán a szabók 1561. évi szabályzatának utolsó cikkelye, amelyből azt tudjuk meg, hogy miből kívánták fenntartani a tornyukat. A céhbe belépők hat forintot kellett befizessenek annak „puskaporral, golyóbissal, szerszámokkal” való ellátására. Az ifjú mesterek által nem ellátott szolgáltatásokat meg lehetett pénzen váltani, amit a toronyra költöttek, pont úgy, mint a rossz anyagból készült munkák büntetési díjait.⁸¹

Jakab Elek Kolozsvár történetéből kiderül, hogy a városvédelem fontosságát az is hangsúlyozza, hogy az megjelenik a közgyűlések határozataiban, mint például 1563 márciusában, amikor a hadadi vereség hírére elrendelték a céhbbeliek éjjel-nappali őrállítását és fegyverek készenlében tartását.⁸² A Zsigmond király idejében építeni kezdett és a XV. század végére befejezett „Új vár” falai a XVII. századra már rongálódott állapotban lehettek, Jakab Elek szerint 1603-ban kezdődtek meg a lényegesebb javítási-újítási munkálatok, miután egy bástya leomlott, amit a város helyreállított. Ezt követően 1606 szeptemberétől nagyobb méretű megerősítések következnek, amikor a közgyűlés elrendelte, hogy a kovácsok,

---

⁷⁶ Tiplíc 2001, 86.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Jeney-Tóth 2004, 108.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Jeney-Tóth 2004, 108.

⁸¹ Uo.

⁸² Jakab 1888, 120.

kőművesek és más céhek tornyainak állapotát meg kell vizsgálniuk, illetve ha a céheknek az építkezésekhez pénzre van szüksége, azt a kolozsi sóbányából megkapják segély formájában.⁸³ Effajta segélyekről forrásaink is maradtak fenn, például tudjuk, hogy 1606 májusában a szabócéhnek utalnak ki 400 kő sót.⁸⁴ A javítási munkálatokat főként az ifjú mesterekre bízta. Lényeges építkezésekről tudunk még a század közepén. 1619 februárjában a közgyűlés elrendelte a Monostor-kapu és az ötvösök tornya közötti városfalak megerősítését, majd nyolc évvel később a tárolt lőpor miatt felrobbant a Szabók tornya, ennek helyreállítási munkálatai két évet vettek igénybe és a fejedelem valamint a város közös költségén történtek.⁸⁵ A kár okozóját, a puskaport a város biztosította, Jeney kimutatta egy 1653-as lista alapján, hogy a 14 bástya mindegyikében tároltak puskaport, ezekből ötben pedig tíz tonnánál többet (vargák, ötvösök, szabók, asztalosok, kötélverők, és nyergesek tornyaiban- ezeken belül pedig az ötvösökében a legtöbbet, 13 tonnát.)⁸⁶ Az ötvösök tornyában (amely egyben az Óvár egyik saroktornya is volt) fellelhető nagy mennyiségű puskaport annak másik megnevezése, a Puskaporos bástya is megőrizte.⁸⁷ A puskaport többi részét egy helyen tárolta a város, illetve maguk a céhek is rendelkeztek kisebb mennyiségekkel belőle. A céhek évente legalább egyszer ellenőrizték a tornyok fegyvereit, illetve maguk az épületek állapotát. Mindemellett a céhek tagjait fel is készítették a fegyverek megfelelő használatára. Egy 1639. pünkösdjéről ránk maradt feljegyzésből tudjuk, hogy a szabócéh tagjai „tárgylövés” néven két napos lövészetet tartottak a mezőn az ünnep és gyakorlat tiszteletére.⁸⁸

A tulajdonképpeni fegyverek

A tűzfegyverek elterjedése

A XV. század közepére a városok is saját tüzérséggel kezdtek el rendelkezni, amelyek kezeléséhez már komoly tapasztalat kellett, emiatt a milíciát elkezdték lassan felváltani a zsoldos egységek nyugaton. Ennek előnyei főként a professzionális haderő, tapasztalat, komoly páncélzat illetve az a tény voltak, hogy nem kellett a polgároknak hadrendbe vonulnia. A hátrányok viszont nagyon hamar jelentkeztek. Mivel nem saját városukról volt

---

⁸³ Jakab 1888, 437.

⁸⁴ Jeney-Tóth 2004, 109.

⁸⁵ Uo; Jakab 1888, 471.

⁸⁶ Jeney-Tóth 2004, 110.

⁸⁷ Gaal 2006.

⁸⁸ Uo, 111.

szó, ezért a zsoldosok motivációja jóval kisebb volt, mint a polgárok alkotta milíciáé, hamarabb dezertáltak egy ostrom esetén, illetve abban az esetben is, ha nem fizették ki őket időben.

Kicsit visszább ugorva az időben, a XIV. század utolsó éveiben Zsigmond király sikertelen nikápolyi hadjáratának hadmérnökei között találjuk az eichsatti Conrad Kyesert, mint a bajor kontigens tagját, aki az események kimenetele következtében elfordult az uralkodótól. Ez egészen 1402-ig tartott, amikor is Zsigmond elfogta Kyeser pártfogóját, Vencel cseh királyt, őt pedig internálta.⁸⁹ Miért fontos ez számunkra? A XIV. század második felében egyre inkább elterjedt az ókori technikai-katonai kéziratok másolása, illetve újak szerkesztése. A korszak egyik legismertebb műve a Kyeser által Zsigmond királynak dedikált, tíz fejezetes *Bellifortis* volt. A különböző érdekes, illetve hasznos témák mellett (mint a háborúhoz szükséges vízi technika, vetőgépek rajza és leírása, csapóhidak, vermek stb. bemutatása) a hetedik és nyolcadik fejezet a tűz és tűzfegyverek, rakéták háborús használatát mutatja be.⁹⁰ A kézirat nem teljesen új alkotás, számos korábbi forrást felhasznál Kyeser. A legelterjedtebb német nyelvű forrás, amit ő is használhatott a *Feurwerkbuch von 1420* volt, amely nevével ellentétben már 1420 előtt el kellett készülnön, ismertségét jól mutatja, hogy jelenleg is 48 másolata ismert. A *Feurwerkbuch* egyik alapvető tétele, hogy a tüzérmester (*Büchsenmeister*) kötelezettsége az írni, olvasni tudás, ami nélkül nem tud feladataiban hatásosan eljárni⁹¹. Tudunk egy, a korszakban született erdélyi kéziratról is, amely a bajor származású, a nagyszebeni fegyvertár 1551-1566 közötti vezetőjének, Conrad Haasnak a munkája (Mun. Arch. Ms. Varia II. 374- ma az Állami Levéltárban, Bukarestben található). Veszprémy László hadtörténész abban látja a kézirat rendkívüli jelentőségét, hogy magas színvonala mellett „egyetlen forrásunk, amely összekapcsolja a 15 és 16. századot, s tanúskodik a haditechnikai fejlődés folyamatosságáról mellett. Ekkorra szerzőnk már meg tudja különböztetni pl. a nyugati, német lőporadagolás, ágyúöntés és tölténykészítés gyakorlatától a sajátosan magyart.”⁹²

Ugyancsak ő két alapvető irányt állít fel a tűzfegyverek Magyarországra érkezéséhez. Az egyik egy nyugati-német, a másik pedig egy déli-itáliai hatás, amely utóbbi a dalmáciai magyar uralom, illetve sorozatos velencei és balkáni hadjáratok miatt fontosabb lehetett.⁹³

---

⁸⁹ Veszprémy 2003, 30.

⁹⁰ Uo, 30-31.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo, 32.

⁹³ Veszprémy 2003, 34.

Összeírások és leltárok adatai

Elhanyagolhatatlan fontossággal bírnak számunkra azok a fennmaradt források, amelyek a városok tornyainak ellenőrzéséből maradtak ránk. A céhek illetve a városi tanács tagjai időnként ellenőrizték a falak és tornyok épségét, emellett számba vették a tornyokban tárolt fegyverek számát az előző leltárhoz viszonyítva. Kolozsvárra vonatkozóan, Jeney-Tóth Annamária a céhek jegyzőkönyveiben három alkalommal szembesült olyan leltárakkal, amelyek a tornyokban található fegyvereket írták le. Az ötvösök 1603 és 1610-es leltára alapján a toronyban 4 sisak, fegyverderék, 6 egész szakállas, 9 fába ütött szakállas, 15 puskapalack, 16 golyóbisnak való erszény, 1 réztarack, 3 hosszú vasnyárs, 3 tonna por, vasgolyóbisok, félszakállasok és 2 német puska képviselték a fegyvereket.⁹⁴ A szabók bástyájában 1658-ban 3 tarackot, egy mozsártarackot, 18 szakállast, harmadfél öl kanócot, illetve 403 szakállashoz való golyóbist tároltak.⁹⁵

A kolozsvári leltárakhoz hasonlóan Brassóból is maradt ránk összeírás arra vonatkozóan, hogy milyen fegyvereket tároltak az egyes tornyokban a céhek. A városi tanács emberei 1562 húsvétján ellenőrzik a város falainak és tornyainak állapotát, illetve újraosztják az ezekben raktározott fegyvereket.⁹⁶ Az összeírt fegyvereket és helyüket táblázat⁹⁷ formájában mutatom be, a jobb áttekinthetőség érdekében, a középkori Brassó négy negyedére felosztván.

Krisztus Teste Negyed <i>Quartale Corpus (Christi)</i>	Takácsok bástyája	12 prágai puska ⁹⁸ , 13 szakállas puska, 10 „medveölő” lándzsa, 7 alabárd, 7 személy számára elegendő páncélzat, 6 láncing, 1 használható puskaporos hordócska, kevés golyó
	Rézművesek tornya	3 prágai puska
	Felső kapu tornya	9 prágai, 20 kézi, 18 más puska, 2 rövid csövű ágyú, 11 Tunken, 14 páncél, 17 láncing, 7 nyakvért, egy zászlócska, illetve puskapor és golyók a gabonarakár melletti

⁹⁴ Jeney-Tóth 2004, 110.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Nussbacher- Marin 1999, 268-270.

⁹⁷ A táblázat adatait G. Nussbacher román és német nyelvű forrásfeldolgozásából fordítottam magyarra- Nussbacher- Marin 1999, 269-270.

⁹⁸ A prágai puskák az addig Erdélyben gyártott szakállas puskáknál fejlettebbek voltak, általában igyekeztek ezekre cserélni a korábbi fanyelű puskákat, viszont a török háborúk okozta gazdasági nehézségek igencsak lassították a folyamatot. Kozák 1959, 210.

		toronyban
Katalin Negyed <i>Quartale Catarina</i>	Fazekasok tornya	1 szakállas, 6 kézi puska, kevés puskaapor
	Kovácsok tornya	1 szakállas, 1 más puska, páncélzat 6 személynek
	Pécek tornya	2 könnyű szakállas puska
	Kesztyűsök tornya	4 egyszerű (vagy rossz) szakállas puska
Szent Péter Negyed <i>Quartale Petri</i>	Szűgyártók bástyája	31 szakállas, 5 kézi puska, egy falkonet (falkonetel- könnyű löveg), 1,5 mázsa puskaapor
	Monostorkapu	33 szakállas, 7 kézi, 10 prágai (14 hiányzott az előző leltár alapján) puska, 4 hordócska puskaapor
	Ágyúöntő műhely	6 szakállas, 1 prágai puska, 2 fűjtató, 1 öntőtégely, 3 lánc, 1 csáklya, 2 fogó, 1 mozsárágyú,
	Lakatosok tornya	12 szakállas puska
	Kardkovácsok tornya	8 szakállas puska, 2 alabárd
	Nyeregkészítők (nyergesek) tornya	5 szakállas puska
	Kapu utcai kapu	22 prágai, 50 szakállas, 46 kézi puska
	Tímárok bástyája	7 prágai, 23 szakállas, 8 kézi puska
Pincemester tornya	1 prágai puska	
Kapu Negyed <i>Quartale Portica</i>	Aranyművesek bástyája	10 prágai, 16 szakállas puska, 3 falkonet
	Csizmadiák tornya	3 szakállas puska, kevés puskaapor
	Kádárok tornya	10 szakállas puska, kevés puskaapor
	Esztergályosok tornya	6 szakállas puska
	Mészárosok két tornya	12 szakállas puska
	Íjkészítők tornya	4 szakállas puska

Nagyszében estében 1492-ből maradt ránk egy német és latin nyelvű fegyverleltár a város tornyaiból. A brassói példához hasonlóan egy táblázattal szeretném átláthatóbbá tenni

ezek bemutatását.⁹⁹ A zárójelben mínusszal jelöltem a hiányzó fegyvereket, ezek valószínűleg az előző leltár számához voltak viszonyítva.

Szabók tornya	8 szakállas puska egy kisszekéren, 20 darab állványra támasztva, 8 kézi puska, 1,5 mázsa puskapor, 12 számszeríj, 4 ezekhez való húr, 3000 nyílvevő. 10 lándzsa, egy és fél hordónyi vasbuzogány, 2 íjhoz való nyílvevő, támasz pajzsok (Seyz Tarczen)
Téglavetők tornya	3 szakállas, 7 kézi puska, 15 font puskapor (-1/4), 2 számszeríj, 1 húr és 200 nyílvevő hozzá, illetve 200 íjhoz való nyílvevő
Tímárok tornya	5 szakállas, 12 kézi puska, fél mázsa puskapor, 9 számszeríj, 3 húr, 600 (-400) nyílvevő
Kőművesek tornya	6 szakállas, 8 kézi puska, negyed mázsa puskapor, 4 számszeríj, 200 nyílvevővel 5 lándzsa, 3 buzogány, 150-500 íjhoz való nyílvevő
Vargák tornya	9 szakállas (-6), 31 kézi puska, 1 mázsa puskapor, 9 számszeríj, 13 vasbuzogány, 4 lándzsa. Emellett megjegyzik, hogy a torony kötélzete javításra szorult
Szűgyártók tornya	4 szakállas (-2), 7 kézi puska, fél mázsa puskapor, 3 számszeríj és 3 húr hozzá, 200-500 nyílvevővel hozzá, 1500 íjhoz való nyílvevő, 1000 golyó
Kesztyűsök tornya	3 hiányzó szakállas, 4 (-2) kézi puska, fél mázsa puskapor, 2 számszeríj 1000 nyílvevővel, 1000 golyó.
Íjkészítők tornya	10 kézi puska, 25 font puskapor, 1000 számszeríjhoz való nyílvevő, 2 vasbuzogány
Esztergályosok és magyar csizmadiák tornya	3 kézi, 3 szakállas puska, 25 font puskapor, 500 golyó
Szűcsök tornya	9 (-7) szakállas, 20 kézi puska, 1,5 mázsa puskapor, 5 alabárd, 6 hiányzó számszeríj, 4 húrral és 400-2000 közötti nyíllal hozzá, 400-1000 íjhoz való nyílvevő

Az íjak hiánya a leltárból két tényre is utal, egyrészt azok egyre kisebb mértékű használatára a kor hadászatában, illetve a céhek tagjainak kötelezettségére, hogy tartsanak íjakat maguknál ostromok esetére, amelyek saját tulajdonuk voltak.¹⁰⁰ Abban a szerencsés helyzetben találjuk magunk, hogy majdnem egy évszázaddal későbből, 1575-ből is fennmaradt Szeben városának fegyverleltára¹⁰¹, amelyet egy újabb táblázattal szemléltetek.

⁹⁹ A középkori oklevelek között található, U.II. 518. számú dokumentum román és német nyelvű átiratát használtam táblázatom elkészítéséhez (Vlaicu 2003, 201-205.).

¹⁰⁰ Ţiplic 2001, 73.

¹⁰¹ Vlaicu 2003, 444-453.

Mészárosok tornya	1 falkonet, 1 könnyű harctéri löveg, 4 szakállas puska „kecskéken”, 5 duplacsövű szakállas puska (-2), 4 kis méretű szakállas p; páncélzat 8 személy részére, 8 alabárd, 8 mellvért, 5 csatacsép, 11 hordó puska
Takácsok tornya	1 falkonet- a város tulajdona 13 (-1), 3 kiégett szakállas, 21 kézi puska
Aranyművesek tornya	1 falkonet, 15 szakállas, 2 kis szakállas, 11 kézi puska, 11 hordó puska, 13 páncélzat
Kovácsok tornya	1 falkonet, 14 (-1) szakállas, 12 kézi puska, 7 hordó puska 6 páncélzat, 1 mellvért, 9 alabárd
Gyapjúszővők tornya	3 szakállas puska
Kádárok tornya	8 szakállas, 7 kézi puska, 4 páncélzat, 11 mellvért, 4 hordó puska, fél mázsa vasdarabka (Centner geacht eyseren Scheiten) ¹⁰²
Szabók tornya	1 könnyű harctéri löveg, 24 (-2) szakállas, 10 kis szakállas, 18 kézi puska, páncélzatok, mellvérték, puskaoros hordók
Tímárok tornya	1 falkonet- város tulajdona, 3 (-1) szakállas, 2 kézi puska, 2 alabárd, 6 mellvért
Kőművesek tornya	6 (-1) szakállas, 6 szakállas „kecskéken”, 5 kézi puska, 3 páncélzat, 2 mell és nyakvért, 4 csatacsép, 4 hordó puska
Vargák tornya	20 (-2) szakállas, 26 kézi puska, 17 páncélzat, 16 mellvért, 10 alabárd, 9 csatacsép, 14 hordó puska, 3 támadó lándzsa, 2 rövid nyelvű lándzsa, 3 hordócska szakállas puska való golyó, 1 mázsa vasdarabka (kartács)
Kesztyűsök tornya	5 szakállas, 3 félszakállas, 5 kézi puska, 4 hordó puska 1 alabárd, 1 lándzsa
Szűgyártók tornya	2 (-1) szakállas, 5 félszakállas, 2 kézi puska, 3 páncél, 3 hordó puska
Kerekesek tornya	5 (-1) szakállas, 1 félszakállas, 9 kézi puska, 2 hordó puska, 2 mellvért, 2 alabárd, 2 vasszak
Esztergályosok és halászok tornya	4 (-1) szakállas, 1 félszakállas, 3 kézi puska, 1 csatacsép, 1 hordó puska
Szűcsök tornya	20 (-2) szakállas, 6 félszakállas puska, 15 páncél, 18 alabárd, mellvérték, puskaoros hordók
Kötélverők tornya	3 (-1) szakállas, 6 félszakállas, 2 kézi puska, 1 csatacsép, 4 páncél, 2 mellvért, 3 alabárd, 5 hordó puska
Ónművesek és lakatosok tornya	5 (-2) szakállas, 4 kézi puska, 2 alabárd, 4 páncél, 2,5 hordó puska, 300 vasgolyó
Ácsok tornya	6 (-1) szakállas, 3 félszakállas „kecskéken”, 6 kézi puska, 5 hordó puska
Fazekasok tornya	4 szakállas, 3 félszakállas, 4 kézi puska, 2 hordó puska, 2 páncél, 2 mellvért,

¹⁰² Kartács szerű, szóródó fémdarabokból álló, gyalogság elleni lövedék- cannister shot az angol szakirodalomban.

	2 alabárd
Íj és fésűkészítők tornya	-1 szakállas, 2 fél, 2 rövid szakállas, 2 kézi puska, 1 mellvért, 3 hordó puskapor
Asztalosok tornya	asztalosok: 3 (-1) szakállas, 3 félszakállas, 4 kézi puska, 2 páncél, 2 mellvért, 3 hordó puskapor
	pékek: 1 szakállas, 8 régi szakállas puska
	borbélyok: 1 új, 3 régi szakállas puska, 1 mázsa puskapor a városéból
	kardkovácsok: 2 szakállas puska

Szembetűnő különbség a 80 évvel korábbi leltárhoz képest az íjpuskák, illetve az íjakhoz tartozó nyílveszők teljes eltűnése, emellett a tűzfegyverek fejlődésének következtében új típusú szakállas puskák, illetve a tornyokban kisméretű ágyúk megjelenése. A szálfegyvereket vizsgálva észrevehetjük, hogy a buzogányokat felváltották a hasonló harcmodorra készített, viszont hosszabb nyelű és hatásosabb csatacsépek (amelyek tulajdonképpen egyfajta hosszú, fanyelű buzogányok voltak).

Fegyverek a végrendeletekben és osztálylevelekben

Magukra a városokban használt fegyverekre térve, Pozsony, Sopron és Eperjes késő-középkori, kora újkori végrendeleteit vizsgálva Szende Katalin arra a következtetésre jutott, hogy magas árak miatt a védőfegyverek (páncélok, pajzsok: tárcsapajzs és pavese) kevésbé voltak elterjedtek, mint a támadófegyverek. Ezen belül is a teljes testet védő vértzet vagy bőrbéléses páncélruha valamelyike Pozsonyban húsz, Sopronban hat, míg Eperjesen egyetlen végrendeletben jelentkezett. Pozsonyban ezen belül is egyetlen személy (Alföldy Bálint, királyi harmincados) rendelkezett 65 páncéllal vagy páncélrészsel, aki így egymaga 20 embert fegyverben tarthatott.¹⁰³ A támadó fegyverek esetében a leggyakrabban a löszerszámokkal találkozott, ami alátámasztja a városfalakról folytatott harcot. Az egyszerű kézij ekkoriban már nem számít elterjedtnek (még talál Sopronban egy íjgyártót), felváltotta azt a szaruíves számszerij (*armbrust, balista*), a 16. század közepére ez is elavultnak kezd számítani a fejlettebb acélíves (*stahel*) típussal szemben.¹⁰⁴ A tűzfegyverek megjelenését Sopronban az 1427-től működő puskaműves és tűzmester bizonyítja. A szakállas puska először Pozsonyban terjed el, legalább 3 évtizeddel megelőzve Sopront, ahol viszont ez 1532-re már a város

¹⁰³ Szende 2004, 182, 208.

¹⁰⁴ Uo, 209.

legelterjedtebb fegyvere a testamentumokban. Eperjesen nem talált tűzfegyverekre vonatkozó adatokat, abban a városban a többi fegyvertípusból is kevés szerepel a testamentumokban. A szálfegyverek közül az alabárd (hellebard), a különböző nyársak, a kard (schwert) és a szablya (sabll) számította elterjedtnek. Szende kiemeli, hogy a városok tulajdonában levő fegyverek egy része gazdag polgárok adományából származott, így a közteherviselés egy formájáról is beszélhetünk akár.¹⁰⁵

A Kovács Kiss Gyöngy által feldolgozott kolozsvári Osztóbírói Intézmény és osztálylevelei szintén érdekes képet szolgáltatnak a korszak városi polgárainak tulajdonában levő fegyverekről. Bár az osztályleveleket 1603 februárja és 1733 áprilisa között bocsátották ki (tehát jó részüket valamivel később, mint az általam vizsgált időszak), ezek öröklődő tárgyak voltak, így ugyan úgy beszélhetünk generációk óta az egyes családok tulajdonában levő fegyverekről, illetve a korszakban megjelenő modern fegyverek „keveredéséről”. Hogy a legkorábbi példákkal éljek, két 1603, illetve egy 1604-ben kiadott osztálylevél fegyvereit írom le. 1603-ban, Breiber Mihály halálát követően vagyonát özvegye Gil Sára és árvája, Peti között osztották el. Apja a fiúra hagyott, egyebek mellett egy kanótos puskát és egy rossz szablyát is.¹⁰⁶ Ugyan azon év augusztusában, Bereck Matikó gyámjának halálát követően íródik össze a gyermek öröksége, új gyámhoz kerülése előtt. A tárgyak között egy vasmódra való szablyát; egy ezüstös botot; ezüstös szablyát, négy kötővassal rajta, illetve egy igen jó, fél szakállas puskát írtak össze az osztóbírók.¹⁰⁷ Míg egy harmadik példát is hozva, az árva Cseh Zsuzsika, Somogyi Andrásné (Kovácsné) gyámsága alá kerülésekor olvashatunk ingóságai között egy hitván szablyáról.¹⁰⁸ Az kolozsvári osztálylevelekben, a Szende Katalin által vizsgált végrendeletekhez hasonlóan a támadó fegyverek vannak elnyomó többségben. Találunk még néhány számszeríjat, de ezek elavultnak számítottak már ekkor. A tűzfegyverek közül a puskák (szakállas, madarász, pulhak, kanótos, csontos) és pisztolyok (mordály, karabély) számos fajtáját és tartozékaikat (golyóbis, lóding, pisztolytok, puskapor) is felfedezhetjük egyes személyek ingóságai között, állapotukra utaló jelzőkkel együtt. Ami a szúró/vágó fegyvereket illeti, találunk kardokat, töröket, szablyát, baltát, dákost, pallos, botot és hancsárt (handzsár). Páncélzatot viszont éppen csak megemlítve olvastam, 1-1 osztálylevélben, azokban is csak részeit (sisak, páncélkesztyű).

---

¹⁰⁵ Szende 2004, 209.

¹⁰⁶ Kovács-Kiss, 2012, 39.

¹⁰⁷ Uo, 42.

¹⁰⁸ Uo, 47.

A „fegyverek útja”. A céhek által gyártott fegyverekkel történő kereskedelem

Dolgozatom talán legtöbb érdekességét szolgáltató fejezete a fegyverek kereskedelmével foglalkozik. Az illető céhek megalakulásával egy időben történő, Anjou, Luxemburgi és Hunyadi uralkodók alatti területi expanzió új lehetőségeket biztosított főként Brassó és Szeben fegyvergyártói számára, az itt legyártott fegyverek egy része egészen a Fekete és Adriai tengerek partjáig is eljutott.¹⁰⁹ A nagyszebeni pajzskészítő és kardkovács céh esetében már tárgyaltam, hogy termékeik minősége első osztályúnak számított a korszakban, e tényező biztosíthatta piaci sikerüket. II Ferdinánd osztrák főherceg innsbrucki Ambras kastélyának fegyvergyűjteményében 6 darab „magyar pavese” is volt, amelyek ma a bécsi Kunsthistorisches Museum gyűjteményében találhatóak, szakértők szerint valószínűleg Nagyszebenben készülhettek.¹¹⁰

Szintén nagy segítséget jelentett a szász kereskedők számára Luxemburgi Zsigmond 1415 januárjában, a konstanzi zsinaton való tartózkodása idején kiadott rendelete, amelyben mentesítette őket minden vám alól a királyság teljes területén. Zsigmond király rendeletét Mátyás király is megerősítette egy 1480 júniusában, Budán kelt oklevelében.¹¹¹

Amint azt az egyes városoknál már tárgyaltam, a céhszabályzatok szigorúan tiltották a fegyverek és bizonyos nyersanyagok, eszközök (főként a vasból készült termékek) Erdélybe történő behozatalát, illetve különböző büntetést róttak ki az elkövetőkre, ha azok „céhen belülről” származtak vagy mások követték el. Abban az esetben, ha egy céhmester hozott be Erdélyen kívülről íjakat (eladásra szánva), az illető el kellett hagyja a céhet és újra belépjen, ha a továbbiakban is tagja akart lenni a brassói íjkészítők céhének (főként a belépéskor befizetendő összeg újr befizetése miatt volt ereje az ítéletnek). Hasonló törvényteleniséget elkövető, külső személyek büntetését a város bírójára bízta a brassói íjkészítők céhének 1505-ös rendelete.¹¹² A tiltások és korlátozások ellenére folyamatosan érkeztek panaszok még a budai királyi udvarba is, 1526 májusában a Hét és Két szék, valamint a Barcaság és Beszterce vidékének kovácscéhei közös levelükben kérik II Lajos királyt, hogy továbbra is szigorúan büntessék azokat, akik Erdélyen kívülről hozott fémtermékeket (név szerint kaszákat,

---

¹⁰⁹ Ţiplic 2001, Minerva 1983, 66.

¹¹⁰ Ţiplic 2009, 72.

¹¹¹ Vlaicu 2003, 113-14, 162-63.

¹¹² Nussbacher- Marin 1999, 85.

fejszékét, alabárdokat és más termékeket) árulnak a céhek kereskedelmi érdekeltségét képező területeken.¹¹³

Mindemellett nem volt tiltott a szász városokon kívül élő kereskedők számára, hogy termékeiket elhozzák ezek piacaira. Báthory István fejedelem 1573-ban engedélyezte a karánsebesi és Erdélyen kívüli kereskedőknek, hogy portékájukat Brassó, Nagyszeben és Szászváros piacaira hozzák, viszont egyben szigorúan megtiltotta nekik a vastermékek behozatalát.¹¹⁴

Az egyes városok céhei számára szabályozva volt, hogy hol adhatják el termékeiket. A brassói fegyvergyártók fő felvásárló piacát a Barcaság, székely székek, Moldva és Havasalföld alkották, illetve korlátozásokkal is rendelkeztek arra vonatkozóan, hogy nem adhatnak el a Hétszék céhei számára fenntartott területeken. Természetesen történtek kihágások, szabálysértések, amelyeket a rendelkezésünkre álló források is alátámasztanak. Egy 1536 körül íródott oklevélben, a nagyszebeni kardkovácsok, íj, nyíl, fésű és pajzskészítők céhei kéréssel fordulnak a Szász Egyetemhez. Levelükben arra kérik a királybíró, hogy állítsa meg a brassói kardkovácsok céhének a Barcaság, a székely székek, Moldva és Havasalföld területein kívül történő termékadásait.¹¹⁵

A fegyverek felvásárló piaca igencsak változatos volt. Magyarország uralkodói és Erdély fejedelmei mellett a magas rangú rendelők között megtaláljuk Havasalföld és Moldva vajdáit is, viszont a változékony politikai helyzet következtében gyakorta megtiltották egyes céheknek a román fejedelemségek irányába történő árusítást. Azonban nem csak a magas rangú uraknak készültek a céhek fegyverei, akár még jobbágyok is megvásárolhatták ritkán a fegyvereket. Nyugat Magyarországról a XV. századból maradt ránk egy eset, amikor a soproni vásárról hazatérő 3 jobbágyot megtámadták és kirabolták, elvéve tőlük az aznap vásárolt íjpuskájukat, amit vadászat céljára szereztek.¹¹⁶ Kronológiai sorrendben tárgyalom a céhek vagy maga Brassó városa által kapott havasalföldi megrendeléseket. Már 1358-ból tudjuk, hogy a brassói céhek íjait és kardjait a környékbeli és távolabbi falvak lakói (pontosabban a ma Brassó megyében található Rukkor- Reckeschterf, illetve a ma Arges megyében levő Dragoslavele falvakból) is megvásárolták, főként vadászat céljából.¹¹⁷ A XV. századból több havasalföldi fejedelem megrendeléséről is tudomásunk van, Vlad Dracul 1432-ben 100 puskát, mindennel ellátva, íjakat és nyílvesszőket, valamint minél több pajzsot

---

¹¹³ Vlaicu 2003, 287-88.

¹¹⁴ Vlaicu 2003, 428-431.

¹¹⁵ Minerva 1983, 82.

¹¹⁶ Szücs 1954, 89.

¹¹⁷ Meteş 1928, 51.

és embert kér a brassóiaktól.¹¹⁸ Tizenhárom évvel később, 1445-ben ismét íjakat, nyílvevőket, puskákat és salétromot a puskaapor gyártásához.¹¹⁹ Egy évtizeddel később, III. Vlad (Vlad Țepeș) külkereskedelmi korlátozásai miatt, Hunyadi Mátyás 1459-ben megtiltja a brassói kereskedőknek a pajzsok és íjtegezek árusítását Havasalföldi vevők számára.¹²⁰ 1476-ban Basarab Laiotă fejedelem megbízza egy emberét, hogy pajzsokat, íjakat és minden más szükségeset vásároljon számára Brassóban.¹²¹ 1483-ban IV. (Szerzetes) Vlad fejedelem vám nélkül kér Brassóból íjakat, kardokat, pajzsokat és tűzfegyverek gyártásához szükséges fémeket.¹²² A XVI. századból két további forrással rendelkezünk a havasalföldi fejedelmek Brassóból történő fegyverrendeléseire vonatkozóan. 1510-ben V. (Kis) Vlad fejedelem Brassóból és Nagyszebenből vásároltat magának fegyvereket, majd 1560-ban „Kis” Péter (Petru cel Tânăr) fejedelemnek küldenek egyebek mellett 7 pajzsot és egy lándzsát a brassói szászok.¹²³ Természetesen folyamatosan érkeztek megrendelések Erdélyből is, amint azt már említettem a céheket bemutató fejezetemben, például Szapolyai János 1540 májusában sürgönyözve kér a brassói városi tanácstól nyolc, ágyúk vontatásához való kereket.¹²⁴ Bár jelenlegi kutatásom még nem foglalkozik részletesen Beszterce városával, találtam e fejezetbe jól illő megrendeléseket. 1557 októberében, Kolozsvárról Izabella királyné megbízta a besztercei városi tanácsot, hogy bocsássonak Petrovics Péter csapatainak rendelkezésére egy Falkonetet, golyókkal, puskaporral és lovakkal.¹²⁵

A tizenöt éves háború a szász városokat és fegyvergyártó céheket is keményen megterhelte. Amint már korábban említettem, 1597 két alkalommal is hatalmas mennyiségű lőport kér a nagyszebeniektől, amit a Maros főkikötőhelyéig, onnan pedig hajóval Temesvárra szállítottak.¹²⁶ 1601 júniusában a beszterceiek 15 mázsa lőport adtak Fiotta parancsnoknak, majd 1603 áprilisában 100 mázsát küldtek Basta parancsnok részére Gyulafehérvárra.¹²⁷ Nagyszeben ekkori lőporkészítője, *Benedict Harmischmacher* 1604-ben összesen 2956 mázsa lőport és 10 tonna kézi port szállított a város számára mindössze két hónap alatt, összesen 8 részletben. Ez a hatalmas mennyiség nem is tudta fedezni a város szükségleteit, hiszen arra

---

¹¹⁸ Meteș 1928, 69.

¹¹⁹ Uo, 71.

¹²⁰ Pascu 1954, 84.

¹²¹ Meteș 1928, 82.

¹²² Uo, 89.

¹²³ Uo, 112-13; 137-38.

¹²⁴ Uo, 185-86.

¹²⁵ Berger 1986, 660.

¹²⁶ Fabricius 1870, 60.

¹²⁷ Uo.

kényszerültek, hogy Brassóból további 853 mázsával vásároljanak.¹²⁸ A lőpor mellett lovakat, szekereket, kötélverő munkát, szurkot, gyantát, sátrakat és dobokat is kellett a fejedelemnek szállítani. Az 1597 októbere és 1601 júniusa között a nagyszebeniek 76 lovat, 36 db. hatlovas harci szekeret (a nagyszebeni káptalan további hatot), több, mint 10 mázsa szurkot és tafotát, 10 sátrat kellett a fejedelem táborába szállítsanak.¹²⁹ Összegezve elmondhatjuk, hogy a száz városok fegyvergyártó céheinek termékeit egyaránt vásárolják a társadalom közép és magas rétegei, királyok, fejedelmek az országhatáron belülről és kívülről is, ellátva a városok védelmét, nem utolsó sorban pedig hozzájárulva hadi események végkimeneteléhez.

Összegzés, kutatási tervek a jövőre nézve

Dolgozatomban különálló mesterségként tárgyaltam a kardkovácsolást, a pajzskészítést, az íj és számszeríjgyártást, az ágyúöntést valamint a puskaművességet. Szétválasztásukra azért került sor, mivel mind forrásaim, mind pedig az egyes városok számadáskönyvei, a céhek oklevelei külön mesterségekként hivatkoznak rájuk. Azonban, amint második nagy fejezetemből is kiderült, nincs ennyire egyszerű dolgunk a céheikkel kapcsolatban. Mindhárom városból harmincnál több fegyverkészítő munkásságáról tanúskodnak forrásaink (Brassóból egy egészen elképesztő számú, 141 személyről tudunk), azonban nem tekinthetjük bizonyosnak, hogy mindannyian mesterek voltak, illetve, hogy valamilyen céhhez tartoztak. Ezen a ponton merül fel egyik problémánk, hiszen Kolozsvár esetében bizonyosan csak az 1484-ben megalakult, a Szent Ferenc oltárt gondozó céh soraiban tudjuk bizonyítani a fegyvergyártók jelenlétét, annak ellenére, hogy számos korabeli forrás tanúsítja kardkovácsok (őket természetesen a kovácscéhben kell keresnünk), pajzskészítők, íjkészítők és tűzfegyver gyártók létezését. Brassó és Nagyszeben céhei között biztosan tudjuk tárgyalni a független karkovácsok, pajzskészítők, íjkészítők, illetve tűzfegyver gyártók jelenlétét (Brassóban különvált puskaműves és ágyúöntő céhről is tudunk). A két száz városban a jövő kutatásaira nézve kérdésként merül fel, hogy kimutatható-e a független, számszeríjgyártó céh létezése.

A városok védelmi rendeletei között nagy hasonlóságot fedezhetünk fel, illetve a tornyokban tárolt fegyverek között sincsenek nagyobb eltérések. A fegyverek és puskapor mennyiségéből jól kimutatható, hogy mely tornyok láttak el fontosabb védelmi szerepkört. A XV. század második felére az íjakat szinte teljesen felváltják a számszeríjak, ekkoriban ezek

---

¹²⁸ Fabricius 1870, 60-61.

¹²⁹ Uo, 61-62.

száma nagyjából megegyezik a szakállas és kézi puskákéval. A XVI. századra a számszeríjak is eltűnnek a tornyokból, a pajzsokkal együtt, helyüket a folyamatosan modernizálódó puskák veszik át, illetve kis lövegű ágyúkat is találunk már ezekben. A fegyvereket, golyókat és puskaport külön személyek állítják elő, általában egy céhet alkotva. A XVI. század végére a a puskapor gyártása a városok monopóliumává vált. A szálfegyverek folyamatosan jelen vannak a tornyokban, a közelharcra való tekintettel, a lándzsákat és buzogányokat fokozatosan felváltják a hosszabb alabárdok, pikák és csatacsépek (illetve más „paraszti fegyverek”).

A fegyverekkel való kereskedelmet összefoglalva kijelenthetjük, hogy nagyon széles skálán mozognak az „ajándékoktól” és személyi megvásárlásoktól egészen a több tonnányi fejedelmi vagy uralkodói megrendelésekig. Mivel a szász kereskedők vámmentesen árulhattak a királyság területén, ezért az ország „háromba szakadásáig” termékeik a Fekete és Adriai tengerek partvidékéig is eljutottak. A fémek és fémtermékek Erdélybe történő behozatalának tiltása tovább erősítette pozíciójukat. A magyar uralkodók mellett folyamatos rendeléseket kapnak a brassóiak a havasalföldi fejedelmektől is. A céhek fejlődésének megtorpanását hozó XVI. század közepe után ismét virágzásnak indulnak, főként a fejedelmektől kapnak nagymennyiségű rendeléseket, amelyek a tizenöt éves háborúval csúcsosodtak.

Kutatásom még „gyerekcipőben jár”, mondhatnánk akár, hiszen számos, a céhekhez kapcsolódó forrás feldolgozásra vár még. Köztük különböző, nem kutatott vagy még nem publikált levéltári források, amelyek célirányt is mutatnak a jövőre nézve. Dolgozatomban keletről nyugati irányba haladva tárgyaltam a három város fegyvergyártó céheinek tevékenységét és a hozzájuk kapcsolódó legfontosabb adatokat. Bár sikerült néhány Besztercére vonatkozó forrást is megvizsgálnom, a város és a Nösnerland vidéki céhek fegyvergyártó tevékenysége egy másik jövőbeli útja kutatásaim folytatásának. Szintén egy lehetséges folytatási irányvonalat, de mindenképpen egy értékes kiegészítést jelenthet az erdélyi céhek magyarországi és főként felvidéki kortársaikkal való részletesebb összehasonlítása mind a céhek, mind pedig termékeik felvásárló piacának szintjén.

Bibliográfia:

- Bachrach 2008** Bachrach, David S: Urban Military Forces of England and Germany C. 1240-C. 1315, a Comparison. In: John France (edit.): *Mercenaries and Paid Man. The Mercenary Identity in the Middle Ages*. Brill Academic Pub; Nottingham, 2008.
- Berger 1986** Albert Berger: *Urkunden Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen (1203-1570) I-III*. Böhlau Verlag, Köln- Wien, 1986.
- DeVries — Douglas Smith 2007** Kelly DeVries— Robert Douglas Smith: *Medieval Weapons: An Illustrated History of Their Impact*. ABC-CLIO, Santa Barbara, 2007.
- Fabricius 1870** Fabricius Károly: Vázlatok az erdélyi szászok ipari tevékenységéről az 1595-1605-iki hadi években, főtekintettel a nagy-szebeni műötvösségre. In: *Archaeológiai Értesítő*. XIII. köt; Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1879.
- Finály 1870** Finály Henrik: Adalék a kolozsvári lakatos és sarkantyús czéh történelméhez. In: *Az Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyvei*, 5. köt; 1. füzet, Kolozsvár, 1868-1870.
- France 1999** France, John: *Western Warfare in the age of the Crusades*. UCL Press, London 1999.
- Gaal 2006** Gaal György: Kolozsvári várak, városfalak, kaputornyok, bástyák. In: *Korunk* (online), 2006; okt. (2017. I. 29.) <<http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2006&honap=10&cikk=8320>>
- Gravett 1990** Gravett. Christopher: *Medieval Siege Warfare*. Osprey Publishing Ltd; Oxford, 1990.
- Gross 2014** Lidia Gross: *Bresle și Confreerii sau despre pietatea urbană în Transilvania medievală (secolele XIV-XVI)*. Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.
- Heath 1989** Heath, Ian: *Armies of Feudal Europe 1006-1300*. Flexiprint, Lencing, 1989.
- Jakab 1888** Jakab Elek: *Kolozsvár története II*. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1888.
- Jeney-Tóth 2004** Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparostársadalom a 17. századi Kolozsváron*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2004.
- Karczag 2010** Karczag Ákos (szerk.): *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2010.
- Kovách- Binder** Kovách Géza- Binder Pál: *A céhes élet Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.
- Kovács Kiss 2012** Kovács Kiss Gyöngy: *A kolozsvári osztóbírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2012.
- Kozák 1959** Kozák Károly: A Budapesti Történeti Múzeum- Vármúzeum vasnyelű szakállas puskája. In: *Budapest régiségei XIX*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.
- Makkai 1947** Makkai László: *Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez*. Minerva Kiadó, Kolozsvár, 1947.
- Metes 1928.** Ștefan Metes: *Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul până veacul al XVIII-lea*. Tipograafia lui W. Krafft, Sighișoara, 1928.
- Nagy 1910** Nagy Géza: Számszeríjak a Hunyadiak korából. In: *Archaeológiai Értesítő*. Új F. XXX; Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910.
- Negulici 1989** Dorina Negulici: Mesteșuguri în Brașovul medieval. In: *Cumidava*, XIV, 1989.

- Nicolle 2002** Nicolle, David: *Italian Medieval Armies 1000-1300*. Osprey Publishing Ltd; Oxford, 2002.
- Nistor 1983** Minerva Nistor: Producția și negoul cu feronerie, arme de foc, clopote și mojară ale Brașovului în secolele XV-XVIII. In: *Cumidava*, XIII, 1983/II.
- Nussbacher 1968** Gernot Nussbacher: Statutul breslei arcarilor din Brașov. In: *Cumidava*, II, 1968.
- Nussbacher 1998** Gernot Nussbacher: *Documente privind meșteșugurile din Sighișoara. Catalog de documente 1376- 1598*. Editura Aldus, Brașov, 1998.
- Nussbacher 2006** Gernot Nussbacher: *Caietele Corona. Contribuții privind la istoria Brașovului. caiet. 5*. Editura Aldus, Brașov, 2006.
- Nussbacher- Marin 1999** Gernot Nussbacher, Elisabeta Marin (edit.): Documente de breaslă 1420-1580. In: *Documente privind istoria orașului Brașov. Vol. IX*; Editura Aldus, Brașov, 1999.
- Pascu 1954** Ștefan Pascu (edit.): *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1954.
- Veress 1893** Veress Endre: A beszterczei levéltár oklevelei. In: *Erdélyi Múzeum*. X. köt; 1893.VIII. füzet.
- Szende 2004** Szende Katalin: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2004.
- Szücs 1955** Szücs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1955.
- Țiplic 2001** Ioan Marian Țiplic: *Breslele Producătorilor de arme din Sibiu, Brașov și Cluj secolele XIV-XVI*. Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu 2001.
- Țiplic 2009** Ioan Marian Țiplic: *Bresle și arme în Transilvania: (secolele XIV-XVI.)*. Editura Militară, București, 2009.
- Veress 1929** Veress Endre: *Az erdélyi ipari céhek élete*. Lengyel és Mayer Könyvnyomda, Kolozsvár, 1929.
- Veszprémy 2003** Veszprémy László: A nyugat-európai haditechnikai irodalom magyarországi recepciója. In: Király Béla- *Veszprémy László* (szerk.): *A magyar hadtörténet évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Vlaicu 2003** Monica Vlaicu și alții (edit.): Comerț și meșteșuguri în Sibiu și în cele Șapte Scaune 1224- 1579. In: *Documente privind istoria orașului Sibiu. Vol II*. Editura Hora Sibiu, Societatea de Studii Transilvane Heidelberg, 2003.